

**ТЕМАТИКА ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ
УКРАЇНИ – ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ЧАСТИНА
ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ ДЕРЖАВИ
(на прикладі західноукраїнських земель 1944 – 1950-го рр.)**

Іван Крупський

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Генерала Чупринки, 49, 79044, м. Львів, Україна,
e-mail: ikrupskyu@ukr.net*

*Вельмишановній Олександрі Антонівні –
моїй Університетській вчительці,
добрій наставниці, талановитому науковцеві,
ревній захисниці рідного Слова, –
з щирою пошаною і глибокою вдячністю*

Розглянуто тематику газетно-публіцистичних виступів на сторінках української періодичної преси та передач українського радіо, показано вплив партійних і радянських державних органів на формування тематичного аспекту засобів масової інформації.

Ключові слова: засоби масової інформації України повоєнних років, тематичний зміст преси та радіомовлення, вплив партійних і державних органів.

Відразу після звільнення України від німецько-фашистської окупації більшовики здійснили низку заходів, аби домогтися того, щоб інформаційне поле було чітко прогнозованим, відповідало інтересам лише їхньої ідеології. На жаль, офіційна політика влади, як і напередодні воєнного лихоліття, все більше розходилися з реальним життям [5]. Тому всі засоби масової інформації, що почали відновлювати свою роботу, перебували під пильним наглядом відповідних партійних комітетів чи органів радянської влади, що, фактично, означало одне й те саме.

Оскільки для відновлення роботи радіокомітетів необхідно було провести значно масштабнішу і дорогозатратнішу роботу, бо радіомовлення базувалося в основному на дротовому зв'язку, що за роки війни зазнало величезних руйнувань, головна увага була приділена пресі. Так, Центральний комітет компартії України і рада народних комісарів УРСР уже 21 жовтня 1944 р. прийняли постанову “Про відбудову газетних друкарень в західних областях України”, згідно з якою передбачалося значне збільшення кількості поліграфічних підприємств: якщо в 1941 р. в регіоні було 49 друкарень, то вже в 1945 р. їх стало 218 [6].

Відповідна директива щодо сфери радіомовлення передбачалася Законом “Про п’ятирічний план відбудови і розвитку народного господарства СРСР на 1946 – 1950 рр.”, прийнятим Верховною Радою СРСР 18 березня 1946 р. [4, с. 573]. Однак в ній лише

акцентувалася увага на потребі відбудови і реконструкції радіо- і телецентрів “у Ленінграді, Києві і Свердловську” [4, с. 574]. Отже, столиці України у сфері радіо- і телевізійної журналістики відводилася така ж роль, як обласним центрам. Це свідчило лише про одне: українське радіомовлення і телебачення партія розглядала не як важливу, самодостатню самостійну структуру, а як звичайний провінційний обласний центр, що своїми передачами повинен був лише доповнювати московське мовлення.

Зрештою, у цей час про телебачення як широкомасштабний засіб масової інформації та пропаганди ще не йшлося, свідченням чого можуть бути кадри з відомого телевізійного серіалу “Місце зустрічі змінити не можна”, поставленого за мотивами роману братів Вайнерів: коли оперативна група міліції виїжджає на чергове завдання, фотограф Григорій Ушивін, якого через професійну діяльність назвали “Шість на дев’ять” (за розміром фотокадру), розповідає, що, мовляв, учені придумали такий невеликий прилад, розміром з тарілку, за допомогою якого можна буде не лише чути звук, а й дивитися різні концерти. Колеги кепкують з Ушивіна, бо не вірять йому. Подія ж ця відбувалася в перші повоєнні роки. Тобто, про телебачення у цей час пересічному жителю СРСР ще нічого не було відомо.

За відсутності масової трансляційної радіомережі, хоча у визволених регіонах відразу ж починають вестися радіопередачі: у Луцьку, наприклад, уже на третій день після приходу до міста Червоної армії – з 8 лютого 1944 р.; у Львові вуличні динаміки “заговорили” вже в перший день після вигнання фашистських загарбників – 27 липня 1944 р., хоча монтаж радіовузла ще не було закінчено, не бажаючи зволікати з пропагандою своєї політики, головна увага приділяється пресі.

З цією метою більшовики намагалися розширити інформаційний простір держави, прагнучи передовсім через порівняно дешеву передплату на періодичні видання та помірні ціни на книжкову продукцію залучити населення до читання газет, журналів, книг. Тому на територіях, звільнених від окупації німецькими військами, майже з перших днів встановлення радянської влади налагоджується мережа періодичних видань, починають функціонувати друкарні, організуються книжково-журнальні видавництва. Причому особливу увагу приділяли жителям західноукраїнських земель, які “стали на ґрунт соціалізму значно пізніше, ніж їхні східноукраїнські брати”, й тому, як зазначала партія, “потребували належного ідеологічно-пропагандистського виховання” [2, с. 20].

З цією метою в 1944 р. для жителів західноукраїнських земель, згідно з рішенням ЦК компартії України, газети “Радянська Україна” накладом 50 тис. примірників і “Правда України” накладом 57 тис. 500 примірників двічі на тиждень, а республіканські молодіжні (за тодішньою термінологією – комсомольські) видання один раз на тиждень друкували обмінні сторінки. Із березня 1945 р. до січня 1951 р. для визволених областей краю випускалися спеціальні номери журналу “Перець”; з квітня 1945 р. до серпня 1949 р. видавалася республіканська газета “Радянський селянин” [2, с. 20].

Більша частина цих видань була призначена для Львова, який радянська влада вважала головним осередком українського націоналізму. Тому незабаром у Львові розпочався і випуск обласної газети “Вільна Україна”, відтак з’явилася і російськомовна “Львовская правда”, з 1945 р. почав видаватися щомісячний суспільно-політичний і

художній журнал “Радянський Львів” (з 1951 р. виходить як друкований орган радянських письменників України під назвою “Жовтень”, нині – “Дзвін”).

Незважаючи на застарілу поліграфічну базу розширюється й мережа районної ланки преси: до 1945 р. майже в усіх районних центрах було налагоджено випуск районних газет. Так, на 1 лютого 1945 р. лише на теренах теперішньої Львівської області видавалося 27 таких видань. Виходячи з тодішнього територіального поділу Львівської області, районні газети видавалися не лише в таких містах, як Жовква, Яворів, Городок, Перемишляни, Радехів, Броди та ін., а й в тодішніх районних центрах – Винниках, Бібрці, Куликові, Олеську, Немирові, Поморянах тощо [3, арк. 121].

У 1949 р., після створення політвідділів при машинно-тракторних станціях (МТС), за рішенням тепер уже всесоюзного комітету партії почали організовуватися газети – органи політвідділів МТС. Лише на західноукраїнських землях (Львівській, Дрогобицькій, Станіславській, Волинській, Рівненській і Тернопільській областях) до кінця 1950 р. видавалися 182 газети цього типу, що виходили два рази на тиждень, а їх разовий наклад перевищував 150 тис. прим. [7].

Згодом цю ланку преси поповнили багатотиражні газети навчальних закладів і заводів. Серед них, наприклад, такі видання, як “Львівський залізничник” та “Ковельський залізничний журнал”, сумарний наклад яких перевищував 11 тис. прим. Коли майже всі газети навчальних закладів чи фабрично-заводські багатотиражки виходили раз на тиждень, то багатотиражки львівських і ковельських залізничників – три рази [2, с. 17].

Однак і на цьому не завершується процес формування інформаційного поля західноукраїнських земель: у 1950 р. Львівському, Станіславському, Дрогобицькому, Волинському і Рівненському обласним комітетам партії центральний комітет дозволив видавати журнал “Супутник агітатора” періодичністю два рази на місяць тиражем від 3,5 до 5 тис. прим. Із лютого 1953 р., щоб читачі могли в цей же день, що й, наприклад, москвичі, ознайомитися з “флагманом партійно-радянської преси” СРСР у Львові для західноукраїнських областей почала передруковуватися газета “Правда”, матриці якої передавалися спеціальним літаком з Москви [8, с. 22].

Здійснюючи контроль за діяльністю преси, партійні комітети призначали і затверджували керівні журналістські кадри, схвалювали редакційні плани, відступ від яких карався. Зрештою, лише протягом 1944 – 1950 рр. ЦК КПРС прийняв більш як 20 постанов з приводу діяльності преси, причому майже в усіх з них акцентувалася увага на необхідності поліпшувати ідеологічно-пропагандистський зміст видань [4, с. 256–300]. І лише три постанови, прийняті за цей час, стосувалися роботи радіомовлення [4, с. 574–577]. Однак вказівки партії щодо діяльності преси механічно переносилися й на редколегії радіо.

Головною темою в діяльності преси була ідеологічна тема: пропаганда радянського способу життя, критика “українського буржуазного націоналізму”, оспівування рівності усіх націй і народностей, однак при цій “рівності” неодмінно возвеличувався “братній російський народ як старший брат українського та інших народів”. Цікаво, що таким “старшим братом” були росіяни не лише для слов’ян, а й для усіх націй, які населяли СРСР. Дивне яєсь це братство.

Уже в 1946 р. на сторінках західноукраїнської преси і в передачах радіо, звісно, з подачі республіканських видань і вказівок партійних органів, почалося викриття теорії “права на помилку”. В Україні цю кампанію започаткувала газета “Радянська Україна”, надрукувавши 18 серпня 1946 р. статтю, в якій розкритикувала П. Панча і Я. Городсько-го як “проповідників цієї політично невірної теорії”. У відповідь на сторінках районних газет почали друкуватися листи читачів, а по радіо озвучувалися виступи слухачів, автори яких, звісно, поділяли думку, висловлену редакцією головної газети України.

Однак критика не оминула й ініціатора кампанії: 21 серпня на сторінках “Радянської України” був надрукований фейлетон О. Вишні “Дозвольте помилитись”, про який 29 серпня негативно відгукнулася московська “Правда”. Звісно, як і належало “молодшій сестрі”, “Радянська Україна” уже в числі за 30 серпня повністю погодилася з критикою своєї “старшої сестри”, зазначивши, що всі зауваження будуть неодмінно виправлені.

За такою схемою будувалися взаємини між ланками преси: газета вищестоящого партійного органу могла критикувати газети нижчим рангом. І аж ніяк не навпаки, що можливе в демократичному суспільстві. Саме в такому диктаті й вбачався один з принципів партійного керівництва пресою. Це ж стосувалося і роботи радіо.

Більшовицьким витвором, формою керування ЗМІ стали й огляди преси та передач радіо: частина з них друкувалася на сторінках преси та озвучувалася по радіо, інші призначалися лише для обмеженого кола осіб – закриті огляди. Звичайно, огляди преси не були новим жанром. Зокрема, вони широко друкувалися на сторінках західноукраїнських часописів до встановлення в краї радянської влади, однак їх мета була цілком інша: проанансувати цікаві виступи на сторінках різних газет чи журналів, зав’язати полеміку, ширше розповісти про якусь подію. Однак лише при радянській владі такі огляди почали мати директивний зміст. Нерідко після них критиковані журналісти позбувалися роботи, виключалися з партії.

Наприклад, 20 червня 1945 р., як свідчать матеріали львівського обласного архіву, “секретар обкому КП(б)У по пропаганді Мазепа” скерував усім завідувачам відділів райкомів партії з ідеологічної роботи закритий огляд районних газет області, в якому запропонував розробити на місцях конкретні заходи щодо виправлення зазначених недоліків у діяльності редакцій газет. А їх було чимало. Зокрема, газета “Зоря” (орган Городоцького райкому партії і районної ради депутатів трудящих) 22 березня 1946 р. надрукувала звернення голови однієї з сільських рад району про допомогу, в якому констатувалося: “Незважаючи на наші і вищестоящих організацій заходи, населення переживає великі труднощі в харчуванні: майже п’ять тисяч осіб тепер майже голодують, а через місяць-два їх буде більше”.

Чи це були вигадані факти? На жаль, ні. Бо, наприклад, в іншому архівному документі під заголовком “Спецповідомлення про скарги на податки сімей військовослужбовців на території Дрогобицької області, за матеріалами військової цензури”, якого ми відшукали в цьому ж архіві, читаємо: “Із 92.773 листів, опрацьованих військовою цензурою в кінці 1945 р., в 129 містяться скарги: жителі скаржаться на непосильні податки”. Відтак наводилися деякі витяги з листів:

Телішевська Стефанія Станіславівна писала своєму чоловікові Телішевському Миколі Михайловичу на адресу польової пошти 92049-Г: "...У нас вже тиждень стоїть військо, збирає поставки. Я здала вже 15 центнерів, а ще повинна здати п'ять, і не знаю чи це остаточно. Кажуть, ще доведеться платити за корів... Що буде – не знаю. Наша сільрада вирішила і людям записали гектари, а поставки давати нікому. Ми не маємо сили, навіть щось приготувати не можемо. Кожний день плачемо, вже сліз немає. Я не можу це пережити – наділили нас гектарами, яких дехто навіть не бачив, а тепер мусимо пропадати".

Жук Людвіг Іванович із с. Чуква Самбірського району скаржитись синові – Жуку Йосипу (польова пошта 46098 – К): "Треба здати 13 центнерів зерна, 16 сот земельного податку і 750 рублів воєнного податку. Поставки ми здали, тепер треба ще здати. Не маємо нічого, нас викликають в суд: не знаю – чи заберуть зерно, яке залишилося, чи посадять в тюрму..." [3, арк. 46].

Однак оприлюднені факти на сторінках Городоцької газети не сподобалися партійним чиновникам: "Редактор і цензор, - відзначалося в огляді преси, - допустили велику політичну помилку (виділення наше. – І. К.), надрукувавши цього листа в такому вигляді. Цензор і редактор повинні були, крім політичної доцільності, керуватися "Перечнем". У цьому листі допущено й кілька коректорських помилок, які спотворюють текст листа. Все це свідчить про безвідповідальне ставлення до своїх обов'язків редактора і цензора" [3, арк. 12].

Зрештою, те, що селян наділяли землею, яку вони неспроможні були обробити, свідчать й публікації інших видань. Наприклад, газета "Вільна праця" Івано-Франківського району Львівської області 5 квітня 1945 р. в статті "Наділ землею" зазначила: "Земля розділена лише на папері, а селяни до цього часу не знають, де їхні поля", хоча, при цьому, як бачимо, мусили платити з неї податки. Це, звісно, також отримало відповідну оцінку обласного комітету партії.

Оскільки ж редколегії радіо, особливо в районах, не мали фахових радіожурналістів, їх функції найчастіше виконували або працівники редакцій або райкомів партії [3, арк. 12]. Тому й, як свідчать архівні матеріали, абсолютну більшість радіопередач становили читання по радіо надрукованих на сторінках місцевої преси матеріалів.

Аби уникнути критики партійних комітетів, замість об'єктивного висвітлення фактів редколегії вдавалися до ура-патріотичних публікацій та радіопередач, в яких йшлося про те, як колгоспники добровільно, радісно здають державі податки і дякують рідній партії та особисто товаришеві Сталіну за щасливу радянську дійсність, за щоденне піклування про добробут радянських людей.

Зрозуміло, брак продуктів харчування, товарів першої необхідності в повоєнні роки явище закономірне. Однак те, що при їх розподілі наживалися партійні боси, різні чиновники не було таємницею. Але засоби масової інформації про це мусили мовчати, щоб "не спотворювати радянську дійсність". Коли ж, наприклад, радехівська районна газета "Сталінським шляхом" 25 березня 1945 р. надрукувала сатиричний віршований фейлетон "Галоші", в якому писалось:

Як ви хочете щось купити – маєте охоту -
То мусите знаходитись до сотого поту...
Якось мені приділили на талон галоші...
Замість галош дали мені череп'яну миску,
Але миску вже продали раніш на записку.
Тоді почав я з талонів гербарій збирати...

За цю публікацію редакцію звинуватили в тому, що вона “висміює розподільчу систему по таланах і цим робить послугу ворожим елементам”.

Загалом у змістовому наповненні публікацій редакцій газет і передач радіо можна помітити активізацію щодо висвітлення тих чи інших питань, пов'язаних із проведенням партійно-господарських кампаній. Прикладом можуть бути підготовка і проведення виборів до Верховної Ради СРСР, що були намічені на 10 лютого 1946 р.

Очевидно, не маючи достатньо позитивного матеріалу для постійного висвітлення цієї теми, деякі редактори намагалися під виглядом публікацій з інших видань, додавши кілька фраз із місцевої хроніки, писати власні статті чи готувати виступи для радіо. Так, редактор жовківської районної газети “Нове життя” 18 жовтня 1945 р. надрукував передову статтю, назвавши її “Найдемократичніші вибори в світі”. Фактично ж це був передрук статті з обласної газети “Вільна Україна”, що побачила світ під таким самим заголовком. При цьому редакція “районки” не вказала на першоджерело статті, хоча, щоправда, додала в кінці публікації два абзаци, 16 рядків, і на цій основі приписала собі авторство.

Загалом про те, як проходили ці вибори, про масові фальсифікації на них широко писала підпільна преса ОУН і УПА, інформували закордонні видання [1]. Цікавим є щодо цього і спогади відомого українського письменника А. Дімарова, що їх у квітні 2011 р. опублікувала “Літературна Україна”. Цінні вони передовсім тим, що їх автор сам був учасником подій, про які описував. Зрозуміло, такі факти не потрапляли на сторінки газет, про них не повідомляло радіо, бо вони всіляко замовчувалися.

– Рано о восьмій, – згадував А. Дімаров, – у супроводі яструбків почали приходити люди... Лейтенант не дарма лазив на горище. Він просвердлив над обома кабінами по дірці, посадив над кожною по енкаведистові з добре потовченою крейдою в бляшанках. Зайде дядько до кабіни, стане щось писати в бюлетені, а із стелі йому на шапку чи голову вже сиплеться крейда. Вийде, проголосувавши на двір, а тут енкаведешник: “Ану, наклонись!” Чиста шапка чи голова – чеши, чоловіче, додому, а якщо посипана крейдою – паняй до машини!”. “А перед вечерею, – зазначав А. Дімаров, – замкнувшись, висипали бюлетені з урни, стали підраховувати голоси. У тому підрахуванні брали участь і члени комісій, і представники з району, і навіть лейтенант, що походжав, заглядаючи їм через плечі. Він же й забрав усі бюлетені з надписами, сховав до планшета. Серед тих бюлетенів був лише один із вдячністю товаришеві Сталіну (голова мене не підвів), на решті ж написано таке, що страшно було читати. Суцільні прокльони. Порахували зіпсовані бюлетені, дістали натомість нові, привезені про всяк випадок з району, стали писати на них патріотичні гасла. “Дев'яносто дев'ять відсотків, – підсумував голова. І до секретаря, що писав протокол: “За кандидата блоку комуністів і безпартійних

проголосували дев'яносто дев'ять відсотків". Цим і закінчилося голосування у тому глухому селі.

Отже, інформаційний простір післявоєнної України формувала партійно-радянська преса та радіо, які виконували функцію колективного пропагандиста й агітатора більшовицької політики. Їх діяльність не передбачала об'єктивного висвітлення подій – все визначалося політичною доцільністю, інтересами правлячої партії. Найголовнішою рисою тогочасних засобів масової інформації стала політична заангажованість, що чітко виявилось у змісті радіопередач та в публікаціях преси.

Список використаної літератури

1. Вовчанський Т. Як вони будували соціалізм / Т. Вовчанський // Перемога (Лондон). – 1972. – № 3.
2. Кожукало І. П. Ідеологічна робота на Україні в другій половині 40-х – на початку 50-х років: аналіз, уроки / І. П. Кожукало // Український історичний журнал. – 1989. – № 2. – С. 14–25.
3. Львівський обласний державний архів. – Фонд 3, оп. 1, спр. 243.
4. Про партійну і радянську пресу, радіомовлення і телебачення: збірник матеріалів і документів. – К. : Видавництво політичної літератури України, 1974. – 692 с.
5. Резников В. П. Жизнь между “молотом и наковальней” / В. П. Резников // Зеркало недели. – 1995. – 23 сент.
6. Стахів Р. Львівщина повоєнна / Р. Стахів // Вільна Україна (Львів). – 1947. – 18 верес.
7. Столяренко В. П. МТС – помічники селянства / В. П. Столяренко // Радянська Україна. – 1951. – 18 січ.
8. Юрчук В. І. Культурне життя в Україні у повоєнні роки: світло і тіні / В. І. Юрчук. – К. : Асоціація “Україно”, 1995. – 80 с.

Стаття надійшла до редколегії 10.09.13

Прийнята до друку 08.10.13.

THEMATICS IN MEDIA OF UKRAINE – AN IMPORTANT PART OF STATE INFORMATION SPACE (On example of Western Ukraine in 1944 – 1950)

Ivan Krupskyi

*Ivan Franko National University of Lviv,
Generala Chuprynky Str., 49, 79044, Lviv, Ukraine,
e-mail: ikrupskyu@ukr.net*

Thematic of newspaper publications and journalistic speaking on pages of the Ukrainian periodical press and in programs of Ukrainian radio broadcasts is considered. The influence of party and Soviet state authorities in forming of the thematic aspect of media is shown.

Key words: media of Ukraine in post-war years, the thematic content of the press and radio, the impact of party and government.

**ТЕМАТИКА СРЕДСТВ МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ
УКРАИНЫ – ВАЖНАЯ СОСТАВНАЯ ЧАСТЬ
ИНФОРМАЦИОННОГО ПРОСТРАНСТВА ГОСУДАРСТВА
(на примере западноукраинских земель 1944 – 1950 гг.)**

Иван Крупский

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Генерала Чупринки, 49, 79044, г. Львов, Украина,
e-mail: ikrupskyy@ukr.net*

Рассмотрено тематику газетно-публицистических выступлений на страницах украинской периодической печати и передач украинского радио, показано влияние партийных и советских государственных органов на формирование тематического аспекта средств массовой информации.

Ключевые слова: средства массовой информации Украины повоенных лет, тематическое содержание печати и радиовещания, влияние партийных и государственных органов.